

VERA KRŽIŠNIK-BUKIĆ

O SLOVENCIH NA OBMOČJU JUGOSLAVIJE IZVEN SLOVENIJE PO POPI- SIH PREBIVALSTVA 1921-1991

Uvod

Na začetku zadnjega desetletja 20. stoletja se vrva takoimenovano nacionalno vprašanje ali nekoliko širše pojmovana etnična problematika po relativno daljšem zatišju praviloma z vehementnim nastopom v ospredje evropske politične scene. V njenem sklopu oz. kot njen integralni del pritegujejo središčno pozornost tako tudi narodne manjšine. Še bolj v dejanskosti kot v teoriji o njih, čeprav manjšinska stvarnost, posebej v primeru, ki je predmet tukajšnje obravnave, ne sproža vedno tudi širše akutnih političnih reakcij. Zanimivo je, da politični razvoj nekatere narodne manjšine v polnem pomenu besede pravzaprav šele proizvaja, saj nova politična delitev Evrope, ki je ta čas tudi na Balkanu še v nastajanju, povzroča, poleg političnega uokvirjanja narodove večine v posamezne nacionalne države, tudi ostajanje večjega ali manjšega dela narodovih pripadnikov izven novovzpostavljenih državnih meja.

V tem procesu je moč spremljati tudi nastajanje slovenske narodne manjšine na prostoru v začetku 90-ih let hitro razkrajajoče se sicer čez 70 let trajajoče jugoslovanske države, v kateri je še ob njenem razpadu živelo več deset tisoč narodnostno opredeljenih Slovencev. Da so takšni Slovenci, ki so pač ves ta čas, nekateri pa še dobrega pol stoletja ali še več prej, živeli v drugem, drugačnem etnično večinskem okolju, a se jih ni nikoli obravnavalo kot narodno manjšino, ki živi izven matičnega etničnega prostora, gre pripisovati predvsem dejstvu, da se je meja med republikama Slovenijo in Hrvaško, oziroma prej med Dravsko in Savsko banovino ter še prej med pokrajinama Slovenijo (s Prekmurjem) in Hrvaško (s Slavonijo in drugimi deli) v glavnem ujemala z narodnostno mejo med Slovenci in Hrvati. (Ker je pač pojmovanje etničnih manjšin pri Slovencih - pa tudi pri drugih narodih - praviloma povezano s predstavo o ostajanju manjšega dela naroda onkraj italijanske, avstrijske, madžarske meje, ki je zarezala v živo tkivo strnjenega slovenskega etničnega ozemlja). Izoblikovalo pa se je sčasoma tudi nekakšno samoumevno stališče, da vsi Slovenci živijo itak v eni skupni, jugoslovanski državi, ki tudi tem izseljenskim Slovincem de iure in de facto omogoča enakopravno življenje z večinsko-narodnim okoljem tega ali onega dela države. Do nekaj "vročih" let pred razpadom jugoslovanske države so takšna mnenja še nekako ustrezala dejanskemu stanju, v 80-ih letih pa se začenjajo ti odnosi ponekod naglo spreminjati. S političnim osamosvajanjem Slovenije "jugoslovanski" Slovenci v novo nastajajočih državah na ozemlju dotedanje skupne jugoslovanske države postajajo nenadoma nekakšni tujci oz. tašni tamkajšnji prebivalci, ki s težavami, uspešno ali neuspešno, rešujejo svoja življensko-statusna vprašanja, ki, poleg tega, mnoga še znatno ostajajo v sferi pravne nedorečenosti.

Z nastajanjem in oblikovanjem slovenske narodne manjšine na tleh dose-danje jugoslovanske države se odpira bolj kot kdajkoli prej tudi potreba po njeni vsestranski znanstveni obravnavi. Z zgodovinopisnega zornega kota je nujno pogledati seveda čim bolj daleč nazaj v preteklost in podati kompleksen prikaz priseljevanja Slovencev v prostor jugoslovanske države. Takšen prikaz bi vseboval raziskavo zelo različnih vidikov tega procesa, ki pa mu kot celostni

temi, tudi iz že pojasnjenih razlogov, še ni pristopljeno. Načrt sistematičnega raziskovanja "jugoslovanskih" Slovencev med svojimi prvimi nalogami zajema vprašanja njihovega števila ter njihove prostorske razmestitve v določenih obdobjih preteklosti do v sedanost. Čeprav ne povsem zadovoljivo, je na ta vprašanja mogoče odgovarjati na podlagi uporabe statističnega gradiva o popisih prebivalstva, ki jih je jugoslovanska državna statistična služba (pa še prej habsburška) opravljala na prebližno vsakih deset let.

Popisi prebivalstva imajo kot zgodovinski vir, še posebej, ko jih uporabljamo pri postopku identifikacije narodnostne strukture, določene pomankljivosti in določene prednosti, o katerih bo lahko govora ob konkretni obravnavi vsakokratnega popisnega gradiva. Načeloma naj zgodovino pisje ne bi slonelo na uporabi empirične evidence pridobljene s statističnimi metodami, saj se po tej poti bolj ali manj izgublja tista življenjska dejanskost, ki je središčni objekt historiografskega zanimanja, toda pri specifičnih temah, kot je na primer ugotavljanje števila pripadnikov neke narodne skupnosti (mnogih demografskih in drugih obeležij v zvezi z družbenim življenjem ljudi) v določenem preteklem časovnem preseku, pa so popisi prebivalstva preprosto neizogibni vir, saj pogosto drugih virov ni ali pa so še pomanjkljivejši. Ob vseh nezanesljivostih, ki jih zgodovino pisje lahko upravičeno pripisuje popisnim statističnim metodam, pa imajo popisi prebivalstva, če jih kot vir uporabljamo v kontinuumu, pomembno primerjalno vlogo. Tako je na ta način mogoče vsaj približno primerjati narodnostno strukturo ter njene spremembe od enega do drugega ljudskega štetja oziroma med temi štetji v daljšem, celo stoletnem obdobju.

V habsburški monarhiji

Številnejše doseljevanje Slovencev na področja v 20. stoletju ustanovljene jugoslovanske države je moč vsaj delno spremljati posebej od polovice 19. stoletja naprej. Ljudska štetja, ki jih je po zgodovinskih deželah svojega ozemlja izvajala habsburška monarhija 1857, 1869, 1880, 1890, 1900 in 1910. leta, njihovi rezultati so obdelani in objavljeni, kažejo na stalno prisoten interes Štajercev, Korošcev, Kranjcev in Primorcev, da odhajajo za delom tudi v vzhodne kraje države.¹ Zaradi različnih metodoloških prijemov pri obravnavi izseljenih oseb, ki včasih izhajajo npr. iz nediferenciranja Štajercev ali Korošcev na etnično slovenske in neslovenske, se nanašajo, zatem, na stalno ali samo začasno nekam priseljene osebe, na več ali manj etnično obeleženih vprašanj ob posameznih popisih, na upravno-teritorialno spremenjene okoliščine v obdobjih med posameznimi štetji, je seveda nemogoče ugotavljanje zanesljivih podatkov o preseljevanju Slovencev na Hrvaško, v Slavonijo, Dalmacijo, hrvaško Istro, kasneje v Bosno in Hercegovino. Še težje pa bi bilo vsled vseh teh neenotnih metodoloških kriterijev samo na podlagi podatkov ljudskih štetij recimo natančneje primerjalno sklepati o večjem ali manjšem porastu ali padu števila priseljenih Slovencev v tej ali oni deželi.

Kljub vsem pomankljivostim pa ostaja statistika ljudskih štetij zelo važen vir za preučevanje preselejevanja etničnega prebivalstva v večnarodni habsburški

1. Le v Bosni in Hercegovini so, zaradi kasnejše zasedbe popisi organizirani v drugih letih; prvi 1879, zatem 1885. in 1895, zadnji 1910. leta pa se ujame s splošnim popisom v celotni monarhiji, prim. Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948 g. Stanovništvo po narodnosti, knj. IX.; Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1954, str. XII.

monarhiji. Tako je na področju Dalmacije, Hrvaške, Slavonije in Vojne krajine leta 1857 bivalo skupaj 7844 oseb, ki so jim domovinske dežele sicer bile Štajerska, Koroška, Kranjska in Primorska. Čeprav podatek ne omogoča identifikacije v tem številu slovenskega etničnega deleža s Štajerske in Koroške, kakor tudi ne verjetno določenega neslovenskega etničnega deleža iz sicer slovenskih delov omenjenih domovinskih dežel, pa kasnejša ljudska štetja potrjujejo, da so bili ti priseljenci predvsem Slovenci.²

Ljudsko štetje 1869. v že dualistični habsburški monarhiji je bilo obremenjeno s precej različnimi rezultati o priseljenih osebah iz avstrijske v ogrsko polovico države, saj je npr. po ogrski statistiki živelo tu skoraj ena petina več priseljencev kot pa jih je avstrijska statistika tedaj beležila kot svoje odseljenke na Ogrsko. Število slovenskih izseljencev v ogrske dežele se je v primeru s popisom iz leta 1857 močno povečalo, še posebej iz Kranjske, od koder je po popisu iz 1969. leta samo iz kočevskega kraja na Hrvaško izseljeno 2118 oseb.

V 70-ih letih in 80-ih letih pa je ta val še močnejši, saj popis iz leta 1890 kaže, da je bilo v ogrski polovici države 3% vsega prebivalstva, ki je imelo domovinsko pravico na Kranjskem ter 2,5% prebivalstva z domovinsko pravico na slovenskem Štajerskem.³

Statistični podatki za vse prebivalce z domovinstvom na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, v Trstu ter na Goriškem in v Istri skupaj, a prisotne v deželah ogrske krone v letih 1869, 1880 in 1910, kažejo naslednjo podobo:⁴

Tabela I: Prebivalstvo z domovinstvom v slovenskih deželah habsburške monarhije prisotno v posameznih deželah ogrske krone

	1869	1880	1910
Hrvaška in Slavonija	6017	20.538	24.257
Ogrska		7.354	12.970
Reka	10.980	2.899	12.289
Skupaj:	16.997	30.791	49.516

V. Valenčič, avtor sicer podrobnejše tabele, ob njej opozarja, da je "zaradi napačnih navedb število na Hrvatskem in v Slavoniji živečih izseljencev prenizko, na Ogrskem živečih pa previsoko".

V vsakem primeru pa navedene številke ne ustrezajo res tudi samo slovenskemu etničnemu elementu, saj so se s slovenskega ozemlja v ogrsko polovico selile tudi osebe s sicer domovinstvom v slovenskih deželah a z materinim oziroma občevalnim neslovenskim, predvsem hrvaškim jezikom.

Prav obeležje materinega jezika, ki se kot vprašanje navaja v popisih od leta 1880. naprej, pripomore k približnejšemu ugotavljanju izseljevanja etničnih Slovencev v ogrski del monarhije. Tako jih je ob štetju leta 1890 izkazanih 19.169, leta 1900 pa 19.311. V popisu leta 1910. je statistika ugotovila, da je živelo na Hrvaškem in v Slavoniji 15.776 Slovencev po materinem in 19.506 po

2. Podrobnejše V. Valenčič, Izseljevanje Slovencev v druge dežele habsburške monarhije, Zgodovinski časopis, 1, 1990, str. 49-50.

3. Isto

4. V. Valenčič, isto, str.63

občevalnem jeziku, na Reki pa 2.336 oseb s slovenskim materinim in 3.092 s slovenskim občevalnim jezikom.⁵

Po avstro-ogrski zasedbi Bosne in Hercegovine leta 1878, so začeli Slovenci v večjem številu prihajati v to deželo, čeprav so predvsem na sezonsko delo nekateri skupinsko hodili že prej.⁶ Popis leta 1880 beleži 964 oseb priseljenih iz šestih avstrijskih dežel, v katerih so živeli Slovenci, skoraj polovica pa jih je bila iz Kranjske, toda šele popis 1910. leta, ko so v BiH spraševali tudi po materinem jeziku, daje tudi etnično podobo prišlekov: s slovenskim maternim jezikom so jih našteali 3.108.⁷ Tudi v BiH se je, tako kot v hrvaških deželah število Slovencev s časom večalo, selili pa so se tudi v Srbijo, predvsem v Beograd. Za ugotavljanje števila priseljenih Slovencev na celotno področje 1918. leta ustanovljene Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev pa je bilo potrebno počakati na popis prebivalstva leta 1921.

"Stara" Jugoslavija

V "stari" Jugoslaviji, t.j. v Kraljevini Srbov, Hrvatov, Slovencev oziroma Kraljevini Jugoslaviji, sta izvedena dva popisa prebivalstva. Za razliko od nekaterih drugih narodnosti, so Slovenci v popisu iz leta 1921 fungirali kot svoj, samostojen narod, kar je seveda izhajalo že iz imena države, čeprav se v samem popisu po narodnosti ni spraševalo, temveč v pogledu etnične pripadnosti-le po veroizpovedi in materinem jeziku.

Toda prav komponenta materinega jezika kot vendar osnovno etnično obeležje bistveno omogoča prikaz števila Slovencev in njihove razmestitve po državi. Delitev države na sedem pokrajin (tabela II.) odraža v glavnem zgodovinski razvoj teh dežel, razdvajanje Hrvatske od Dalmacije pa je posledica očitno aktualnih prilik po priključitvi velikega dela ozemlja Italiji.

Tabela II.: Slovenci po materinem jeziku v Kraljevini SHS I. 1921⁸

pokrajina	Slovenci I. 1921
Slovenija s Prekmurjem	980.222
Hrvatska, Slavonija, Medimurje, ostrvo Krk sa opštinom Kastav	23.260
Banat, Bačka i Baranja	7.105
Bosna i Hercegovina	4.682
Srbija	3.625
Dalmacija	1.048
Črna Gora	55
Kraljevina S.H.S.	1.019.997
Kraljevina S.H.S. brez Slovenije s Prekmurjem	39.775

5. Isto, str. 66

6. O tem je pisalo že več avtorjev, videti npr. v I. Hadžibegović, Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914 godine, Sarajevo 1980, v oceni te knjige M. Gruma, Zgodovinski časopis 1-2, 1981. B. Begović, Strani kapital u šumskoj privredi Bosne i Hercegovine za vrijeme otomanske vladavine, Sarajevo, 1960, itd.

7. V. Valenčič, isto, str. 67, 68

8. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921 god., Opšta državna statistika, Sarajevo, 1932, str. 2-3

Če torej odštejemo Slovence s slovenskega etničnega ozemlja države, potem je živel v Kraljevini S.H.S. 1921. leta 39.775 Slovencev. Že pri prvem "staroju-goslovanskem" popisu pa je treba upoštevati dejstvo, da je bil slovenski del državnega teritorija močno zmanjšan, saj se je po plebiscitu za Koroško in še posebej po rapalski pogodbi oktobra oz. novembra 1920. leta do 1918 habsburško slovensko etnično ozemlje v Kraljevini S.H.S. skrčilo za skoraj tretino, hkrati z ozemljem pa je pripadlo Avstriji in Italiji blizu pol milijona Slovencev, ki jih jugoslovanski popis 1921. ni zajel. Ni dognano, ali je v popisanem številu blizu 40.000 jugoslovanskih Slovencev že bilo kaj onih, ki so predvsem pred italijanskim pritiskom bežali iz Primorske, v kasnejših letih jih je bilo gotovo nemalo. Toda že v tem "prvem valu", "takoj po končani prvi svetovni vojni" se Primorci izseljujejo tudi v izvenslovanski jugoslovanski prostor, npr. v Beograd.⁹

Ob popisu l. 1921 je zanimivo pripomniti, da so bili med glavnimi narodnostnimi skupnostmi Slovenci pravzaprav edini narod v državi, ki ga je bilo mogoče etnično zadovoljivo številčno identificirati, saj so se Srbi, Hrvati, Makedonci, Črnogorci, če deleža bodočega muslimanskega naroda niti ne jemljemo v obzir, lahko opredelili le kot pripadniki materinega jezika "Srba ili Hrvata", zato dodatni etnični kriterij veroizpovedi potem pri številčnem določanju teh narodov posamično ni mogel opraviti zanesljive vloge.

Poskuse kasnejšega ugotavljanja slovenske narodnostne pripadnosti ob popisu 1931. leta so pestile dve vrsti težav. Prva je izhajala iz same metodološke zasnove popisnih vprašanj, med katerimi sta sicer obstajali vprašanja o veroizpovedi in materinem jeziku, bilo pa jima je dodano še vprašanje o narodnosti. Le-to se je glasilo: "Narodnost (ali je jugoslovanske ali katere druge narodnosti)", v Navodilih pa so za podajanje odgovora na to vprašanje kot druge narodnosti navedene "npr. nemška, madžarska, turška itd.",¹⁰ dočim je bilo narodnostno opredeljevanje v smislu pripadnosti temu ali onemu južnoslovanskemu narodu v državi jemano kot jugoslovanska narodnost, pač v skladu s tedaj zelo aktualnimi ideološkimi in političnimi pritiski v smeri poskusov oktroiranja integralnega etničnega jugoslovanstva. Tudi v tej luči je potrebno sprejemati oceno centralne statistične službe "nove" Jugoslavije, po kateri se narodnostno struktura v "stari" Jugoslaviji na podlagi popisa 1931. sploh ni mogla določiti.¹¹

Podatkovno gradivo o narodnostni pripadnosti prebivalstva na podlagi popisa l. 1931 ni bilo niti nikoli objavljeno (morda ni bilo niti obdelano), pa je zato posredno sklepanje o narodnostni strukturi izvajano iz kombiniranja podatkov o materinem jeziku in veroizpovedi¹² ter na podlagi kriterija rojenih v Dravski banovini, a bivajočih v drugih banovinah Kraljevine. Po prvi metodološki poti je izračunano, da je v celotni Jugoslaviji tedaj živel 1,133.484 Slovencev.¹³ Po odbitku od tega števila 1931. leta 1,077.679 slovensko govorečih prebivalcev Dravske banovine,¹⁴ dobimo število 55.805 etničnih Slovencev v Jugoslaviji

9. A. Vovko, Izseljevanje iz Primorske med obema vojnama, Zgodovinski časopis, 1, 1992, str. 88

10. Stanovništvo po narodnosti, knj.IX., Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1954, str. X.

11. Videti npr. Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971, knj. VI., Zvezni zavod za statistiko, Beograd, 1974, Uvod, str. XIX.

12. S. Žuljič, Narodnostna struktura Jugoslavije i tokovi promjena, Ekonomski institut-Zagreb, Zagreb 1989, str. 23

13. Cenitev S. Žuljiča, isto, str. 23

14. "Prisotno prebivalstvo po spolu, veri in materinem jeziku v Dravski banovini po srezih in občinah, 1931, tabela 13", interno in neobjavljeno gradivo, ki se hrani v knjižnici za geografijo Filozofske

izven Slovenije. Če (ko) upoštevamo cenitev T. Peruška, ki jo prevzema tudi A. Vovko, po kateri se je vsaj 70.000 ljudi po italijanski zasedbi Primorske izselilo v Jugoslavijo (ni pa ocenjeno koliko le-teh je ostalo na slovenskem etničnem ozemlju),¹⁵ potem popisni porast za okrog 16.000 jugoslovanskih Slovencev od leta 1921. sploh ne čudi.

Ugotavljanje števila etničnih Slovencev na izvenslovenskem področju Jugoslavije na podlagi v Dravski banovini rojenih, a sicer 1931. prisotnih v drugih banovinah, je posredna pot, ki zaradi očitno nazadovoljivih razlogov (npr. delež neslovenskih prebivalcev rojenih v Dravski banovini), ni ravno preprečljiva. Z zavestjo o pomankljivosti jo kot vendar pomožno uporablja npr. V. Valenčič.¹⁶ Sicer pa je s to metodo "Slovence" zelo enostavno prešteti.

Tabela III.: Rojeni v Dravski a prisotni v drugih banovinah po popisu 1931¹⁷

banovine bivanja	Dravska bivanja rojstva
Dravska	1.063.962
Drinska	3.237
Dunavska	4.371
Moravska	2.554
Primorska	2.116
Savska	34.030
Vardarska	1.493
Vrbaska	1.535
Zetska	2.305
Beograd z Zemunom in Pančevim	5.610
Kraljevina Jugoslavija	1.120.313
Jugoslavija brez Dravske banovine	57.251

fakultete v Ljubljani. Opozarjam ob tem na napačen podatek 1.007.679 prebivalcev s slovenskim materinim jezikom v M. Mikeln, Malo zgodovinsko berilo, Založništvo slovenske knjige 1991, str. 20, citiran po "Splošnem pregledu Dravske banovine", ki ga je priredil Državni statistični urad v Zagrebu in izdala kraljevska banska uprava v Ljubljani 1939. leta.

15. T. Peruško, Slovensko primorje in Istra, Ljubljana 1953, str. 163, A. Vovko, Izseljevanje iz Primorske med obema vojnoma, Zgodovinski časopis, 1, 1992, str. 87

16. V. Valenčič, isto, str. 69-70.

17. Tabela prirejena po: Statistički godišnjak 1938-1939, Opšta državna statistika, Beograd, 1939, str. 52-57

Iščoč Slovence po posameznih banovinah pa se vendar vrnimo h komponenti materinega jezika, kot tudi 1921. leta uporabljenega temeljnega določila etnične identifikacije. Še posebej zato ker po popisu leta 1931, kot smo videli, odgovori na formalno vprašanje o "narodnosti" itak ne bi mogli biti relevantni. Problem pa je bil (in ostal), da statistična služba Kraljevine Jugoslavije ni nikoli objavila podatkovnega gradiva o materinem jeziku za celotno državo, čeprav ga je, kot je ugotovljeno kasneje, obdelala. O popisu so sicer objavljene štiri publikacije, zadnja 1940. leta; pot v javnost eventualnim daljnjim je prekinila druga svetovna vojna. Toda obdelano statistično gradivo o 1931. popisanem materinem jeziku je vendarle obstajalo, se skozi vojno ohranilo, leta 1945 pa ga je za interno uporabo priredil Državni statistički ured Demokratske Federativne Jugoslavije. Na podlagi tega, širši javnosti namenjenega vira je bila narodnostna sestava Slovencev v Kraljevini Jugoslaviji po popisu leta 1931 sledeča:¹⁸

Tabela IV.: Slovenci po materinem jeziku po banovinah 1931. leta

banovina	Slovenci po materinem jeziku
Dravska	1.077.679
Savska	34.755
Uprava grada Beograd	5.986
Dunavska	3.745
Drinska	3.065
Zetska	1.993
Primorska	2.155
Moravska	1.785
Vardarska	1.424
Vrbaska	887
Kraljevina Jugoslavija	1.133.484
Jugoslavija brez Dravske banovine	55.805

Čeprav so bili popisno hrvatski, slovenski in makedonski materin jezik uvrščeni v eno in isto rubriko, ostaja nepojasnjeno, kako je bilo mogoče z nekakšnim naknadnim kombiniranjem materinega jezika in veroizpovedi

18. "Interna publikacija Stanovništvo predratne Jugoslavije po veroizpovedi i maternjem jeziku po popisu 31.3.1931", serija II, sv. 3, Beograd, 1945; tukaj uporabljen izvod te publikacije se hrani v Republiškem zavodu za statistiko Republike Hrvatske v Zagrebu.

izračunati npr. število Slovencev po Jugoslaviji. Ker pa sta rezultata dobljena po obeh tukaj nakazanih poteh medsebojno podobna, gre številu Slovencev prešteti po materinem jeziku celo bolj verjeti kot številu rojenih v Dravski a bivajočih v drugih banovinah. Sicer pa, ko imamo pred očmi dejstvo, da se je sploh po vseh popisnih obeležjih spraševalo na edini popisni dan, 31.3.1931. leta, v vsakem kraju ta dan "prisotne" prebivalce Jugoslavije, ki so se kje slučajno mudili npr. po službeni dolžnosti ali na vojaškem kadrovanju, je jasno, da se resnične narodnostno-strukturne podobe države s tem popisom ni moglo dobiti.

Že v 19. stoletju so se Slovenci številčno največ naseljevali v mesta ogrske polovice monarhije, v Zagreb, na Reko, v Sarajevo (bilo je pod skupno, avstroogrsko upravo), kakršen trend se potem v 20.stoletju samo nadaljuje, seveda na povečanem teritoriju novonastale države Jugoslavije. Od nekaj tisoč Štajercev in Kranjcev oz. v letu 1880, po N.Perčiču, dobrih 17% vseh prebivalcev Zagreba se število zagrebških Slovencev leta 1910. povzpne na 7.169, v "stari" Jugoslaviji v desetletju med dvema štetjema pa podvoji: 1921 jih je 8.599 po materinem jeziku, 1931 pa 17.360 rojenih v Dravski banovini.¹⁹

Drugo največje slovensko mesto na Hrvaškem je vedno bilo in do konca 20.stoletja ostala Rijeka, po slovensko Reka. Ker je v obdobju "stare" Jugoslavije pripadala Italiji, jo ljudski štetji 1921. leta in 1931. nista zajeli. Toda na Reki je bilo že po habsburškem popisu 1910. leta 2.336 Slovencev po materinem jeziku ter istočasno 3.092 Rečanov, ki so kot svoj občevelni jezik popisovalcem prijavili slovenščino.²⁰ Ta podatek je zelo zanimiv, saj bi v večinsko drugačnem jezikovnem okolju po naravi stvari prej pričakovali nasprotno razmerje. Še dodatno prepričljivo potrjujejo sicer znano dejstvo o tesnih vzajemnih gospodarskih, trgovinskih in kulturnih odnosih nad slovenskim etničnim ozemljem in Reko. Za časa italijanske zasedbe Reke tamkajšnje število Slovencev gotovo ni raslo, takoj po 2. svetovni vojni pa postaja Reka s svojim industrijskim in predvsem ladjedelniškim razvojem spet močna vaba novemu valu slovenskih doseljencev, popis leta 1948. beleži 3.073 narodnostno opredeljenih Slovencev.

Še v času habsburške monarhije postaja mesto pomembnega slovenskega doseljavanja Sarajevo, kjer Slovenci že 1897. osnujejo celo svojo kulturno društvo - Slovenski klub,²¹ ki se kot društvo gasi potem sredi 20.stoletja, razpuščeno je 1951. Leta 1910 so popisovalci v Sarajevu z okolico našli 1.047 prebivalcev s slovenskim materinim jezikom, oz. 789 v mestu samem. V popisu leta 1921. se to število poveča na 1.185.

Za "stare" Jugoslavije je več kot 1000 Slovencev živelo le še v Beogradu, kjer so jih leta 1921 našli 1.059,²² in leta 1931. celo 5.986,²³ kar je bilo vsekakor povezano z dejstvom, da je glavno mesto nove države potrebovalo mnogo uradnikov, v največje jugoslovansko mesto pa so Slovenci in Slovenke sicer prihajali tudi kot podjetniki, trgovci, advokati, učitelji, gospodinjske pomočnice in

19. V. Valenčič, isto, str. 63

20. Isto.

21. V Istorijem arhivu Sarajevo je bila ohranjena verjetno skoraj vsa dokumentacija, ki je nastala v društvu. Za obdobje do 1918 jo je obdelal M. Grum, isto, 84-91.

22. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januarja 1921.

23. Pri številu 5.986 Slovencev gre za Upravo mesta Beograd, torej za mesto s širšo okolico, ki sta administrativno-teritorialno postavljena ob bok devetim banovinam; videti "Interna publikacija Stanovništvo..." Prisutno stanovništvo po materinem jeziku (predhodni rezultati)

dr. Ob laičnih poklicih, ki so jih Slovenci opravljali po mestih in drugod, pa nika-
kor ni prezreti pomembne vloge, ki so jo širom po jugoslovanski državi skozi
celo 20. stoletje imeli številni slovenski duhovniki in častne sestre, ki pa jih v
nobenem popisu prebivalstva sploh ne bi mogli zaslediti.

Po drugi svetovni vojni

Čeprav pogled v obdobje habsburške monarhije ni mogel ponuditi
natančnejših kazalcev o Slovencih priseljenih na področje kasnejše jugos-
lavske države, pa rezultati tedanjih ljudskih štetij niso zabeležili le dejstev o
tamkajšnji slovenski etnični prisotnosti že v 19. stoletju, temveč so nakazali
glavne smeri tudi bodočih slovenskih naseljevanj na tem prostoru. Kontinuiteto
slovenskega etničnega elementa, pri čemer je, razumljivo, spet močno v os-
predju večinski hrvaški etnični prostor, kažeta tako oba popisa prebivalstva tudi
v "stari" Jugoslaviji. Po drugi svetovni vojni "nova" Jugoslavija deduje temeljne
značilnosti in tendence v gibanju slovenske etnije na svojem večinsko neslov-
enskem področju.

V prvem povojnem obdobju so Slovenci prihajali kot različni gospodarski in
drugi strokovnjaki, državni uslužbenci, delavci. Številčno največ do tja v 50-ta
leta, torej v času intenzivne in ekstenzivne "obnove in graditve" oziroma proce-
sov industrializacije in elektrifikacije države. Socialistične "petletke" so morale
zato skrbno načrtovati tudi kadrovske komponente kot izhodiščno podlago
gospodarskemu razvoju. Tako je strogo centralistično vodenje vseh državnih
poslov vsebovalo dirigiranje velikega števila ljudi na razna delovna mesta širom
Jugoslaviji. Prav v tem kontestu je mogoče in potrebno razumeti relativno
največje število Slovencev, ki so kdaj v 20. stoletju živeli v jugoslovanskem
prostoru izven Slovenije: 71.652 po popisu leta 1953.

Toda kaj kmalu po časovnem prevesju v drugo polovico 20. stoletja v kom-
pleksnem sklopu celotnega ekonomskega in političnega razvoja Jugoslavije ter
njenih posameznih delov-republik, se začenjajo pojavljati spremembe: delež
etničnih Slovencev v Jugoslaviji (izven Slovenije) se počasi, a vztrajno in za-
nesljivo skoraj povsod zmanjšuje. Splošni trend je razviden iz naslednje tabele.

Tabela V.: Slovenci v Jugoslaviji (FNRJ/SFRJ) v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni²⁴

Narodnostno opredeljeni Slovenci	1948		1953		1961		1971		1981		1991	
	absol. št.	del. preb. %	absol. št.	del. preb. %	absol. št.	del. preb. %	absol. št.	del. preb. %	absol. št.	del. preb. %	absol. št.	del. preb. %
SLOVENIJA	1.350.149	97	1.415.448	96,5	1.522.248	95,6	1.624.029	94,0	1.712.445	90,5	1.718.318	87,55
Bosna in Hercegovina	4.338	0,2	6.300	0,2	5.939	0,2	4.053	0,1	2.753	0,1	2.000 (ocena)	-
Črna Gora	484	0,1	642	0,2	819	0,2	658	0,1	564	0,1	407	0,07
Hrvatska	38.734	1,0	45.010	1,1	39.101	0,9	32.497	0,7	25.136	0,5	23.802	0,5
Makedonija	729	0,1	983	0,1	1.147	0,1	838	0,1	667	0,0	539	0,0
Srbija	20.998	0,3	20.717	0,3	19.957	0,3	15.957	0,2	12.006	0,1	8.340	0,1
Srbija - osve- jstvenost	13.492	0,3	14.281	0,3	13.814	0,3	10.926	0,2	8.207	0,1	5.777	0,1
Vojvodina	7.223	0,4	6.025	0,4	5.633	0,3	4.639	0,2	3.456	0,2	2.563	0,1
Kosovo	283	0,0	411	0,1	510	0,1	392	0,0	343	0,0	300 (ocena)	-
Jugoslavija (FNRJ/SFRJ)	1.415.432	9,0	1.487.100	8,8	1.589.211	8,6	1.678.032	8,2	1.753.571	7,8	1.753.706	-
Jugoslavija (brez Slovenije)	65.283	-	71.652	-	66.963	-	54.003	-	41.126	-	35.388	-

24. Obdelano je in objavljeno ter v tabeli uporabljeno podatkovno gradivo o narodnostni sestavi z vseh šestih povojnih popisov prebivalstva v Jugoslaviji:

- Konačni rezultati popisa od 15. marta 1948 godine, knj. IX, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1954

- Popis stanovništva 1953, knj. XI, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1960

- Popis stanovništva 1961, knj. VI, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1967

- Nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Popis stanovništva i stanova 1971, Statistički bilten 727, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1972

- Nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981,

- Statistički bilten 1295, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1982

- Nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Prvi rezultati popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991 god, Statistički bilten 1934, Savezni zavod za statistiku, Beograd, januar 1992.

Zaradi nedostopnosti podatkov po popisu 1991 je o Slovencih v BiH in na Kosovu podana cenitev avtorice

Težave, ki smo jim bili priča pri ugotavljanju števila in razmestitve Slovencev v izvenslovenskem južnoslovenskem prostoru po popisih do druge svetovne vojne, v obdobju po njej odpadajo. Če izvzamemo specifično problematiko v zvezi z obravnavo muslimanske narodnosti, potem je moč reči, da je, kot je pač v federativni državi pričakovati, vsak od šestih povojnih popisov po narodnosti eksplicitno spraševal, zbrano gradivo pa je bilo vedno tudi ustrezno statistično obravnavano in objavljano.

Hkrati pa noben popis narodnostnega opredeljevanja kot takega ni imperativno predpisoval. Čeprav so se ljudje ob vsakem popisu velikovečinsko narodnostno opredeljevali, pa je bilo vsakič po vseh republikah prisotno tudi nemalo število tistih, ki se "nacionalno niso opredelili". V le-te so (če odvzamemo problematično kategorijo Muslimanov) všteti: "ostali" (popis iz l. 1948); "neznano" (popis l. 1953); "Jugoslovani nacionalno neopredeljeni" in "neznano" (popis l. 1961); čl. 41 Ustave SFRJ (govori o pravici državljanu, da se, če to želi, ne opredeli glede svoje narodnostne ali etnične pripadnosti), "Jugoslovani", "regionalna pripadnost", "neznano" (popis l. 1971); čl. 170 Ustave SFRJ (ista vsebina kot v čl. 41 prejšnje Ustave (leta 1974 je namreč sprejeta nova ustava), "Jugoslovani", "regionalna pripadnost", "neznano" (popis l. 1981). Isti kriteriji kot 1981. so za nacionalno (ne)opredeljevanje veljali tudi ob popisu l. 1991. Gotovo je, da so bili vsaj v nekatere našete popisne kategorije v vseh povojnih popisih vključeni tudi etnični Slovenci, čeprav se torej "nacionalno niso opredelili". Posebej velja ta ugotovitev za Slovence živeče v drugih republikah, ki so "postali" oziroma se opredelili kot Jugoslovani; bilo bi pa nemogoče raziskati za kakšno število gre. Seveda pa kompleksna raziskava ne bi smela mimo fenomena jugoslovanstva kot etnične vsebine, tudi ko gre za Slovence razpršene po jugoslovanski državi v času njenega trajanja. Ker pa so predmet tukajšne pozornosti samo popisani etnični Slovenci v drugih republikah povojne Jugoslavije, potem ustrezni popisi od prvega, l. 1948, do predzadnjega, l. 1981, prikazani v tabeli V. dajejo pač jasen odgovor na osnovno zastavljeno vprašanje o njihovem številu ter časovno-prostorskih koordinatah njihovega bivanja.

V tem pogledu ni popoln le zadnji popis. Niso namreč objavljeni podatki za Slovence, živeče v Bosni in Hercegovini, Makedoniji in na Kosovu, čeprav so bili kot Slovenci tudi tam popisani. Aprila 1992 so sicer dobljeni podatki za makedonske Slovence,²⁵ ne pa, zaradi vojnih ali pol vojnih razmer za Slovence v Bosni in Hercegovini in na Kosovu. Njihovemu popisnemu številu pa se vendarle lahko približamo, oslanjajoč se predvsem na že večdesetletne splošne popisne trende številčnega gibanja tamkašnjih Slovencev ter na njihove migracije na podlagi prijave oziroma odjave stalnega bivališča, statistično beleženih v zadnjem desetletju. Število Slovencev se je po vseh republikah od popisa l. 1961 naprej znatno zmanjševalo, tudi v Bosni in Hercegovini ter na Kosovu. Prav tako pa o zmanjševanju njihovega števila priča migracijski saldo: v obdobju med 1.01.1982. in 31.12.1991. se je v BiH iz Slovenije odselilo 913, iz BiH v Slovenijo pa priselilo 1.223 etničnih Slovencev; v istem obdobju se je s Kosova v Slovenijo odselilo 96, priselilo pa 153 etničnih Slovencev.²⁶ Torej gotovo se je število Slovencev v popisu 1991. zmanjšalo v odnosu na popis iz l. 1981 tako v BiH kot

25. Kot posledica ljubeznivosti Statističnega zavoda v Skopju, ki je avtorici posredoval popisne rezultate o Slovencih v Makedoniji, fax 23-5594/2 z dne 6.04.1992, v arhivu INV.

26. Vir: Statistični zavod Republike Slovenije, neobjavljeno gradivo; iz podatkov izstavljenih na prošnjo avtorice

na Kosovu. Natančnih števil seveda ni mogoče dobiti le na podlagi omenjene migracijskega salda, saj gre pri zadevi še za druge dejavnike kot so npr. razlika v številu med v zadnjem desetletju rojenih in umrlih Slovencev v BiH oziroma na Kosovu, vprašanje števila v zadnjem desetletju tamkaj asimiliranih Slovencev bodisi v etnično večinskem okolju bodisi kot Jugoslovani, vprašanje migracij izven ali od zunaj v SFRJ. Ob vsem navedenem cenim, da se je v popisu l. 1991 za Slovence opredelilo v BiH največ okrog 2.000 Slovencev in na Kosovu največ okrog 300 Slovencev.

Statistično popisno gradivo za obdobje po 2. svetovni vojni omogoča spremljanje ne samo globalne narodnostne sestave prebivalstva Jugoslavije in v tem sklopu "jugoslovanskih" Slovencev, temveč s svojo artikulirano podatkovno osnovo tudi razne druge pomembne razsežnosti narodnostne dejanskosti. Nekaterim od le-teh bomo v daljnem posvetili nekoliko več pozornosti.

Slovenci kot izrazito mestno prebivalstvo in strokovna delovna sila

Z izjemo sicer sorazmerno nevelikega agrarnega populacijskega vala predvsem v Vojvodino, so se Slovenci neposredno po drugi svetovni vojni v Jugoslavijo priseljevali kot zlasti strokovna delovna sila v mesta, posebej v večja in glavna mesta republik, posamezna rudarska ter stara ali novonastajajoča industrijska središča; v dokaz tej trditvi sem pripravila tri naslednje tabele (VI., VII., VIII.).

Tabela VI.: Jugoslovanska mesta z več kot 1000 Slovencev po 2. svetovni vojni⁴

Mesta	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Zagreb	17.064	17.592	16.859	12.445	9.177	7.186
Beograd	9.463	9.657	9.870	7.789	6.001	3.628
Rijeka-Reka	3.073	4.748	4.411	4.195	3.194	3.046
Sarajevo	1.408	1.476	1.375	1.186	794	700 (ocena)
Split	681	920	886	1.171	1.058	1.010
Pula - Pulj	565	1.148	1.704	1.572	1.147	1.256
Opatija	798	839	977	1.182	959	863
Novi Sad	910	862	1.051	990	780	545

Število Slovencev v Sarajevu po popisu iz l. 1991 je samo približna ocena avtorice podana na podlagi večdesetletnega trenda zmanjševanja števila Slovencev v Sarajevu, BiH ter vseh jugoslovanskih republik (razen Slovenije) sploh ter na podlagi migracijskega salda v zadnjem desetletju 1981-1991, ko se je preselilo v Slovenijo iz Sarajeva 61 Slovencev, a odselilo iz Slovenije v Sarajevo 58 Slovencev, kar oboje sicer ni zadosten a vendar je indikativni kazalec.²⁸ Če so, kot trdijo odgovorni, "trakovi" s celotnim gradivom popisa prebivalstva iz l. 1991

⁴ Vir: Konačni rezultati popisa stanovništva od 15.3.1948, knj.IX., Nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Statistički bilten 727, Beograd, 1972; Nacionalni sastav stanovništva po opštinama-konačni rezultati, Statistički bilten 1295, Beograd, 1982; Stanovništvo prema narodnosti po naseljima, dokumentacija 881, Zagreb 1992; Nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Prvi rezultati..., Statistički bilten 1934, Beograd, 1992. Za mesto Sarajevo je podana ocena avtorice.

res ohranjeni in izven v vojno ujete Bosne in Hercegovine, potem bi morda bila kdaj lahko rekonstruirana tudi celotna narodnostna te republike oz. Sarajeva, ki je v "Prvih rezultatih" na začetku l. 1992 podana le za tri tamkajšnje glavne narodnostne skupine in za Jugoslovane.

Tabela VII.: Slovenci v glavnih mestih jugoslovanskih republik ter njihov delež v republiških etničnih okoljih po popisu l. 1981²⁹

republika gl. mesto republike	Slovenci 1981.	
	absolutno število	delež prebivalstva %
Slovenija	1.712.445	90,52
Ljubljana	257.045	84,22
Bosna in Hercegovina	2.753	0,07
Sarajevo	794	0,18
Črna Gora	564	0,10
Titograd	156	0,12
Hrvaška	25.136	0,55
Zagreb	9.177	1,19
Makedonija	667	0,03
Skopje	417	0,08
Srbija	12.006	0,13
Beograd	6.001	0,41

Tabela VII. poskuša podati predvsem prikaz globalnega odnosa med urbano in ruralno-urbanim aspektom prostorske naseljenosti in razmestitve etničnih Slovencev po jugoslovanskih republikah l. 1981. Z urbano komponento so mišljeni, pogojno in v kontekstu tega posebnega tematskega sklopa, etnični Slovenci, ki so živeli in imeli stalno bivališče samo v glavnih mestih, z ruralno-urbano komponento pa vsi ostali etnični Slovenci po vaških, mestnih in ostalih naseljih jugoslovanskih republik. Tabela dokazuje, da je bil 1981. delež slovenske etnije v vseh republikah (razen Slovenije) večji v njihovih glavnih mestih kot pa na podeželju ter praviloma manjših ostalih krajih. Podobno razmerje bi se dalo izračunati tudi za druge poveljne popise. V tabeli predločen primer Slovenije in Ljubljane pa bi lahko bil pravzaprav posreden dokaz trenda, da so se tudi pripadniki morda vseh jugoslovanskih narodnosti analogno relativno največ doseljevali v glavna mesta drugih republik. Iz tabele izhaja tudi splošen sklep, da so narodnostno opredeljeni Slovenci po popisu l. 1981 v vseh jugoslovanskih republikah in njihovih glavnih mestih (seveda razen Slovenije in Ljubljane) relativno maloštevilni.

29. Nacionalni sestav stanovništva po opštinama, Statistički bilten 1295, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1982.

Tabela VIII. Občine-mesta v jugoslovanskih republikah z več kot 100 Slovencev
po popisih 1948, 1953, 1961, 1971, 1981 in 1991⁶

Tabela VIII (.)

Hrvatska	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Zagreb (mesto)	17.054	17.592	16.859	12.445	9.177	7.186
Rijeka-Reka	3.073	4.748	4.640	4.195	3.194	3.046
Pula-Pulj	565	1.148	1.704	1.572	1.147	1.256
Split	681	920	886	1.171	1.058	1.010
Opatija	798	839	977	1.182	959	863
Čakovec	304	259	386	754	760	855
Varaždin	652	591	660	657	627	581
Karlovac	863	924	933	736	482	367
Osijek	802	821	764	708	480	420
Buje	-	-	145	581	545	754
Beli Manastir	71	150	482	621	353	322
Labin	449	863	699	432	294	245
Sisak	313	444	483	398	247	198
Delnice	-	107	205	232	193	152
Slavonski Brod	272	309	292	313	220	205
Dubrovnik	138	174	216	214	198	179
Čabar	-	101	121	173	154	168
Vinkovci	234	258	242	198	141	91
Poreč	-	-	-	122	132	219
Rovinj	-	-	186	199	156	152
Vukovar	113	154	213	158	102	90
Ivanec	-	-	-	94	111	124
Crikvenica	-	-	-	125	118	123
Krk	-	-	-	55	68	103

⁶ Primerjati objavljeno gradivo o vseh navedenih popisih prebivalstva, sicer že večkrat citirano zgoraj

Tabela VIII (2)

Srbija	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Beograd	9.463	9.657	9.870	7.789	6.001	3.628
Naš	383	426	401	379	293	184
Novi Kostolac	293	264	-	-	-	-
Bor	270	260	238	186	146	106
Kragujevac	262	265	232	174	145	129
Šabac	123	122	-	-	-	-
Smederevo	105	113	120	118	-	-
Požarevac	-	182	404	236	170	123
Aleksinac	191	184	207	178	118	-
Kraljevo	-	-	106	141	-	-
Resavica	-	-	141	-	-	-
Zaječar	-	-	130	104	-	-
Novi Pazar	-	-	-	-	-	129

Tabela VIII (3)

Vojvodina	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Novi Sad	910	862	1.051	990	780	545
Vršac	645	437	592	349	282	221
Pančevo	446	353	417	345	270	199
Giulurica	498	401	-	-	-	-
Vrdnik	476	439	-	-	-	-
Sombor	405	162	192	207	163	125
Subotica	320	260	258	261	217	183
Zrenjanin	274	270	272	260	200	-
Velika Greda	286	161	-	-	-	-
Plandište	212	120	241	145	-	-
Beočin-Fabrika	174	194	199	169	106	-
Dužine	163	-	-	-	-	-
Sremska Mitovica	118	137	182	156	121	-
Kovin	115	-	-	-	-	-
Bela Crkva	127	-	-	-	-	-
Ruma	109	-	-	-	-	-
Kikinda	-	-	112	-	-	-
Irig	-	-	390	329	212	127
Indjija	-	-	108	-	-	-
Vrbas	-	-	123	-	-	-

Tabela VIII (4)

Bosna in Hercegovina	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Sarajevo	1.408	1.476	1.375	1.186	794	-
Banja Luka	577	663	833	685	495	-
Zenica	355	747	376	302	177	-
Tuzla	178	269	358	247	159	-
Mostar	115	267	330	234	161	-
Laktaši	-	-	120	106	-	-
Kakanj	-	-	-	113	-	-

Tabela VIII (5)

Makedonija	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Skopje	425	522	675	496	417	349

Tabela VIII (6)

Črna Gora	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Titograd	-	-	158	184	156	123
Herceg Novi	126	157	148	116	-	-
Nikšić	-	-	117	-	-	-

Tabela VIII (7)

Kosovo	1948	1953	1961	1971	1981	1991
Priština	-	-	183	118	104	-
Kosovska Mitrovica	-	-	136	100	-	-

Tabela VIII. še očitneje približuje osnovno globalno razmerje med številom Slovencev v večjih središčih in mestih sploh na eni strani ter številom Slovencev v izraziteje ruralnem okolju. Delež Slovencev, ki ob katerem koli povojnem popisu živi v večjih in največjih mestih posameznih republik je bistveno višji od deleža Slovencev v manj urbanih ter ruralnih naseljih. Če vzamemo primer Bosne in Hercegovine, je po popisu l. 1948 v Sarajevu, Banja Luki, Zenici, Tuzli in Mostarju, t.j. edinih mestih s po več kot 100 Slovencev, živelo skupaj 2.635 Slovencev od vseh 4.338 v BiH, isti trend med naštetimi mesti (1.786 Slovencev) in Republiko (2.753) pa je viden tudi ob štetju l.1981. Podobne primerjave, ki jih je mogoče delati tudi za druga republiška okolja, odražajo pravilo geografske razpršenosti Slovencev na področju povojne Jugoslavije. Ob tem pravilu je glede prostorske razmestitve mogoče izreči vsaj še eno, ki pa nekako logično izhaja iz prvega. Namreč v okrajnem oz. kasneje občinskem središču je Slovencev skoraj povsod vedno veliko več kot v okrajnem oziroma občinskem zaledju, čeprav je le-to po številu prebivalcev neprimerno večje. Preselimo se v Srbijo in vzemimo Kragujevac ali Niš. Po popisu 1948 je v kragujevškem okraju (srežu) živelo 60.482 prebivalcev, od česar 10 Slovencev, v mestu Kragujevac pa med 31.412 prebivalcev 262 Slovencev. V istem letu je v niškem okraju med 91.983 prebivalcev naštetih 44 Slovencev, v mestu Niš pa je bilo med 49.332 prebivalcev 383 Slovencev. Raziskovano osnovno razmerje, ob sicer upravno delitvenih spremembah, daje l. 1981 naslednjo sliko: region Šumadija in Pomoravje (od 571.828 prebivalcev 394 Slovencev) s centrom Kragujevac (164.828 prebivalcev, od tega 145 Slovencev), region Niš (643.470, Slovencev 474), občina Niš (230.711, Slovencev 293). Čeprav se razmerje l. 1981 torej manjša pa vendar še ustreza zgoraj podanemu pravilu. Že z bežnim pregledom popisnih knjig za vse povojne popise lahko ugotovimo, da gre za splošen pojav na celotnem jugoslovanskem področju.

Etnično slovenske agrarne naselbine

Čeprav v strukturi etničnih Slovencev, ki so se naseljevali v vseh jugoslovanskih republikah, močno prevladuje mestni element, ki odkriva, torej v najbolj grobem, tudi poklicni profil slovenskih izseljencev, pa popisi prebivalstva kažejo, da so v preteklosti Slovenci skupinsko prihajali semkaj živeti in opravljati tudi druga z industrijo ne toliko povezana dela. Gre predvsem za rudarje in seveda kmetovalce. Kot rudarji so odhajali po drugi svetovni vojni v srbski Bor in Aleksinac, kjer se je v šoli nekaj časa poučevalo tudi slovenski jezik, v bosanski Kakanj in drugod, največje število pa jih je bilo svoj čas v fruškogorskem Vrdniku.

Slovenski rudarji, ki so v vrdniškem premogovniku kopali že pred več kot stoletjem in pol, so se obdržali v novodomovinskem okolju do najnovejših dni, čeprav je rudnik opuščen že pred nekaj desetletji. Zdaj se ukvarjajo z vinogradništvom in turizmom, nekateri govorijo tudi slovensko, sicer pa o njihovem poreklu pričajo lokalni priimki: Lesjak, Gadler, Reberšček, Zdovc, Benedikt, Majhenšek, Černelc in drugi.³¹ Po popisu leta 1948 so na področju krajevnega ljudskega odbora Vrdnik (okraj Ruma, AP Vojvodina) med 4.070 krajanov naštetih 476 Slovencev. Slovenska etnična kolonija se s časom oži, popis leta 1953

31. Knapci so pogladi korenine, Delo, 2.VIII.1979.

beleži 439 Slovencev v Vrdniku, leta 1961 pa se po upravno-teritorialni reorganizaciji Vrdnik nahaja v sklopu nove občine Irig, kjer je popisanih 390 Slovencev. Število Slovencev v občini Irig zatem stalno pada (1971:329, 1981:212, 1991:127).³²

Tudi slovenska agrarna kolonizacija se je na področju kasnejše jugoslovanske države začela že vsaj v 19. stoletju. Sistematično raziskovanje te teme bo verjetno pokazalo, da so Slovenci kot kmetovalci odhajali najprej in največ na sosednje hrvaško ozemlje in v Slavonijo. V drugi polovici 60-ih let 19. stoletja Bleiweisove Novice kot področje slovenskega agrarnega izseljevanja navajajo Maslovino, priporočajo kupnjo parcel fevdalnega zemljišnega gospodstva v okolici Pakraca.³³ Slovenske kmete pa že v 19. stoletju najdemo tudi v Bosni. Avstrijski popis prebivalstva iz leta 1895 odkriva tako v bosanskem okraju Prnjavor agrarno kolonijo Ralutinac, kjer se je za slovenski kot svoj materin jezik opredelilo 57 pripadnikov (državljanov) Bosne in Hercegovine.³⁴

Toda glavni tok slovenske agrarne kolonizacije se je odvijal v letih 1945-1947 v Vojvodino. Čeprav so bili Slovenci, z izjemo Muslimanov, neposredno po vojni sorazmerno najmanj zainteresirani za selitev na vojvodinska polja, pa se je v Banat, ki ga je kot slovenski rejon določila Glavna komisija za naseljevanje borcev (operativni organ za izvedbo kolonizacije), vendarle preselilo, tja, v bližino meje z Romunijo, več sto slovenskih družin. Naselja določena za kolonizacijo Slovencev so bila: Veliki Gaj, Vlajkovac, Veliko Središte, Velika Greda, Vršac, Gudurica, Jermenovci, Mariolana, Sečenovo, Stari Lec (okraj Vršac) in Boka ter Hrvatska Neuzina (okraj Jaša Tomić), predvidena selitvena kvota pa 3000 slovenskih družin, kakršno število pa potem ni bilo nikoli niti približno realizirano.³⁵ Ali je leta 1945 izbira Banata kot agrarnega področja za slovenske koloniste v Vojvodini morda v kakšni zvezi z vsakoletnim odhajanjem Kranjcev na sezonska dela prav Banat že sredi 19. stoletja, bi se dalo morda arhivsko raziskati. Možno je namreč, da so nekateri tam tedaj tudi ostajali živeti za stalno, kar bi po tem lahko bila neka podlaga za motivacijo pri načrtovanju Glavne komisije za kolonizacijo v pogledu razporejanja slovenske naselitvene kvote v Vojvodini. Vsekakor ni mogoče mimo dejstva, da je bilo potem tudi leta 1921, ne računajoč hrvatskih dežel, največ Slovencev (7.105) prav v troimeni pokrajini: Banat, Bačka i Baranja, v samem Novem Sadu 613, v Bački in Baranji skupaj pa 4.993.³⁶

Številke o 1945-1946 leta v Banat koloniziranih Slovencih se v kasnejših obdelavah teme močno razlikujejo, od 801 družine (M.Pak) do 363 (V.Stipetič) in celo samo 324 (V.Đurič).³⁷ Po uradnih podatkih Glavne komisije pa je do 15. avgusta 1945 v Vojvodino kolonizirano 623 slovenskih družin z 2.625 člani.

32. Prim. že citirane objavljene rezultate zadevnih popisov prebivalstva po narodnosti.

33. V. Valenčič, isto, str.64.

34. Podatek prevzet po M. Grum, Društvo sarajevskih Slovencev (1897-1918), Zgodovinski časopis, 1-2, 1983, str.81

35. N.L. Gačeša, Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945-1948, Matica srpska, Novi Sad, 1984, str. 324.

36. Prim. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. januara 1921.

37. M. Pak, Kolonizacija Slovencev v Banatu, Geografski zbornik, 8, Ljubljana, 1963, str. 402-404; V. Stipetič, Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ godine 1945-1948, JAZU, Zagreb, str.443; V.R.Đurič, Geografski raspored novokolonizovanog stanovništva u Vojvodini, Glasnik Etnografskog instituta SANU, knj. 2-3, 1953-1954, str. 745-746.

Toda število Slovencev se je vsled neprilagodljivosti novim razmeram v naslednjem dobrem letu precej zmanjšala, tako da je po novih podatkih Glavne komisije

na koncu 1947. leta ostalo v Vojvodini 460 družin z 2.091 člani.³⁸

Iz popisa prebivalstva leta 1948 izhaja, da se Slovenci v nekatera sicer za kolonizacijo prvotno nemenjena jim naselja sploh niso doselili (ali pa so do leta 1948 iz njih tudi že odšli, se vrnili v Slovenijo). Tako v predvidenih Boki in Neužini ni niti enega popisane Slovence, jih je pa po 6 v Jaši Tomiću in Sečnju, 4 v Starem Lecu, 1 v Konaku ter največ na področju krajevnega ljudskega odbora Dužine: 163, skupaj torej 180 v okraju (srezu) Sečanj. Največ pa jih je, res tudi po načrtu, prišlo v okraj Vršac, po popisu 1.180. Med naselji so po številu Slovencev prednjačila: Gudurica (498), Velika Greda (289), Plandište (212) in Bela Crkva (127), drugod jih je bilo povsod pod 10. Seveda mesto Vršac (645 Slovencev), ki je bilo samo zase administrativno-upravna enota, ni pripadalo okraju Vršac.³⁹

Z etnično slovenskega zornega kota je prav gotovo najbolj zanimiva agrarna naselbina Gudurica (1.474 vseh prebivalcev), saj je bila narodnostna struktura na področju tega krajevnega ljudskega odbora sledeča: Slovenci (498), Srbi (379), Makedonci (254), Madžari (154), Hrvati (129), Čehi (23), Romuni (15), Nemci (10), Rusi (4), Črnogorci (3), Šiptarji (2), Slovaki (2), Rusini-Ukrajinci (1). Po do sedaj znanih virih je moč sklepati, da je bila Gudurica po drugi svetovni vojni edini kraj v AP Vojvodini oz. NR Srbiji pa tudi v Jugoslaviji (izven Slovenije) z etnično slovensko relativno večino prebivalstva. Pomemben delež v celotnem prebivalstvu svojega kraja imata leta 1948 tudi Velika Greda (od 1.808 prebivalcev 289 Slovencev) in Plandište (od 3.040 prebivalcev 212 Slovencev).⁴⁰

Že pri popisu 1953. pa se je število Slovencev v teh treh agrarnih kolonijah znatno zmanjšalo: v Gudurici na 401, v Veliki Gredi na 161 ter v Plandištu na 120. Zanimivo je tudi dalje popisno spremljanje Slovencev v teh krajih. Gudurica in Velika Greda se od 1961., očitno tudi zaradi upravno-teritorialnih reorganizacij (v drugi polovici 50-ih se povsod po Jugoslaviji uvaja komunalni sistem), v popisnih knjigah sploh ne javljata več.⁴¹ Plandište ima leta 1961. 241 Slovencev, torej dvakrat več kot leta 1953., kar je predvsem posledica dejstva, da je postalo medtem občina, prej pa je pripadalo okraju Vršac. Popis leta 1971. beleži v Plandištu 145, leta 1981 še 81, leta 1981 pa niti enega Slovence ne več.⁴² Ostaja vprašanje o številu povratnikov v Slovenijo oz. številu tamkaj ostalih in asimiliranih.

Slovenci na Hrvaškem

Etnični slovenski element na Hrvaškem zasluži zaradi več razlogov posebno obravnavo. Že iz do sedaj predstavljenega je razvidno več dejstev: da je bilo Slovencev po vseh predvojnih in povojnih popisih vedno daleč največ na

38. Videti v N.L. Gaćeša, isto, str. 324-327.

39. Stanovništvo po narodnosti, knj. IX., SZS, Beograd 1954.

40. Isto.

41. Da je prav koncem 50-ih let prihajalo do različnih in pogostih lokalnih, administrativno-teritorialnih reorganizacij, priča dejstvo, da je država, prav v zvezi s popisom prebivalstva leta 1961, v tri-mesečnem času ob njegovi izvedbi takšne spremembe prepovedala. Člen 11 Zakona o popisu stanovništva se je glasil: "Za vreme od 60 dana pre popisa i 30 dana posle popisa ne mogu se vršiti nikakve promene u političko teritorialnoj podeli zemlje", Ur. l. FLRJ, št. 53, 31. 12.1960.

42. Prim. objavljene rezultate že citiranih popisov za zadevna leta.

Hrvaškem, da je bil ob vsakem popisu prebivalstva Zagreb mesto z največ Slovencev, čeprav njihovo število, z izjemo leta 1953, tudi tam od popisa do popisa naglo pada, da je pravzaprav samo na Hrvaškem nekaj občin, kjer število Slovencev v zadnjih dvajsetih letih nekoliko narašča, ob hkratnem upadanju absolutnega števila Slovencev na celotnem območju Hrvaške. Temo o Slovencih na Hrvaškem je mogoče raziskovati iz različnih zornih kotov, tukaj bi morda kazalo podati še nekoliko bližjo podobo o geografski razporejenosti hrvaških Slovencev v novejšem času, recimo na celotnem republiškem teritoriju ter, posebej z ozirom na nove politične okoliščine, v obmejnem prostoru.

Kakor drugod v povojni Jugoslaviji je odstotek Slovencev kot nacionalno opredeljenega prebivalstva tudi na Hrvaškem zelo nizek (samo na Reki še ni padel pod 1%), regionalno pa so Slovenci razporejeni kar po vseh delih Hrvaške.

Tabela IX.: Regionalna razprostranjenost Slovencev na Hrvaškem po popisih 1971, 1981 in 1991.

(bivša) skupnost občin 1971, 1981, 1991	Leto	SLOVENCİ	
		absolutno število	% nacionalno opred. preb.
(bivša) skupnost občin Zagreb (14 občin)	1971	13.229	1,89
	1981	9.663	1,13
	1991	7.186	0,77
Bjelovar (10 občin)	1971	952	0,24
	1981	642	0,17
	1991	530	0,15
Dalmacija (24 občin)	1971	2.435	0,29
	1981	2.209	0,25
	1991	2.346	0,25
Hrvatsko Zagorje (5 občin)	1971	467	0,35
	1981	514	0,41
	1991	516	0,43
Karlovac (6 občin)	1971	1.034	0,57
	1981	731	0,43
	1991	596	0,35
Lika (5 občin)	1971	77	0,07
	1981	58	0,06
	1991	44	0,05
Osijek (14 občin)	1971	2.552	0,30
	1981	1.696	0,20
	1991	1.452	0,16
Rijeka (19 občin)	1971	9.284	1,86
	1981	7.366	1,36
	1991	7.516	1,31
Sisak (5 občin)	1971	500	0,28
	1981	328	0,19
	1991	275	0,16
Varaždin (5 občin)	1971	1.573	0,53
	1981	1.564	0,51
	1991	1.636	0,53
(bivša izvenmestna) skupnost občin Zagreb (8 občin)	1971	394	0,18
	1981	365	0,17
	1991	279	0,13
(S) R Hrvatska	1971	32.497	0,73
	1981	25.136	0,55
	1991	22.376	0,47

V povsem sodobni tenutek zgodovine pa se selimo ob vprašanju o Slovencih na Hrvaškem, ki živijo s hrvaške strani 546 km dolge slovensko-hrvaške državne meje, potem ko je le-ta 1991. leta (za njih pravzaprav nenadoma) postala formalna ločnica med dvema sosednima narodoma. Po popisu leta 1991 živijo Slovenci v vseh 17 obmejnih občinah. Popis prebivalstva iz aprila 1991, ki je torej izveden tik pred politično osamosvojitvijo obeh držav, omogoča, glede na podrobno že objavljeno obdelavo popisnih podatkov s strani hrvaškega statističnega zavoda, pregled v hrvaškem obmejnem pasu živečih Slovencev. Občine v tabeli X. so razvrščene po geografski smeri od jugozahoda proti severovzhodu, občina Reka in mesto Zagreb sta (zaradi tehničnih razlogov oblikovanja tabele) izvzeta iz tabele X. in uvrščena v samostojno X(1) tabelo.⁴³

43. Isto kot op.42.

Tabela X. : Slovenci v narodnostni sestavi hrvaških občin ob meji s Slovenijo po popisu 1991

občine	vseh prebivalcev	nacionalno opredelj.	100 ali več pripadnikov neke narodnosti						Slovenci	v mest. naseljih	v ostalih naseljih	Jugosl.	Reg.prip.	čl. 170 Ustave SFRJ	Neznano
			Hrvati,	Srbi,	Musl.,	Romi,	Albanci,	Italijan							
Buje	23.877	18.016	9.422	1.000	643	-	274	5.528	754	275	479	787	3.894	913	267
Buzet	7.439	4.945	4.419	-	108	-	-	205	120	10	110	78	2.096	215	105
Opatija	29.799	26.773	23.574	1.153	246	-	157	321	863	518	345	825	627	1.103	471
Rijeka															
Čabar	5.169	5.030	4.740	-	-	-	-	-	168	33	135	40	12	36	51
Delnice	17.848	17.111	16.072	614	176	-	-	-	152	46	106	241	33	300	163
Vrbovsko	7.528	7.003	4.274	2.594	-	-	-	-	38	8	30	253	12	167	93
Duga Resa	30.485	29.474	27.253	1978	-	-	-	-	99	21	78	141	14	290	566
Ozalj	14.787	14.208	13.908	142	-	-	-	-	115	7	108	167	7	105	300
Jastrebarsko	32.422	31.752	31.160	367	-	-	-	-	49	26	23	176	7	191	296
Mesto Zg.															
Klanjec	10.917	10.782	10.588	-	-	-	-	-	117	10	107	27	2	25	81
Pregrada	16.939	16.803	16.509	-	-	-	-	-	243	8	235	23	2	29	82
Krapina	26.382	26.147	25.963	-	-	-	-	-	70	26	44	25	9	62	139
Ivanec	41.680	41.145	40.844	-	-	-	-	-	124	15	109	50	9	89	387
Varaždin	94.373	92.190	89.728	1.055	128	245	140	-	581	292	289	712	44	724	703
Čakovec	119.866	116.306	112.660	421	-	1.920	104	-	855	242	613	625	103	826	2.006

Tabela X(1): Slovenci v narodnostni sestavi Zagreba in Reke po popisu 1991

Tabela X(1): Slovenci v narodnostni sestavi Zagreba in Reke po popisu 1991

	Zagreb	Rijeka - Reka
vseh prebivalcev	933.914	206.229
vseh nacio n alno opredeljenih	888.143	185.702
čez 1000 (Zagreb) ali čez 100 (Reka) pripadnikov neke narodnosti		
Hrvati	803.681	148.046
Srbi	49.965	21.669
Muslimani	13.100	5.659
Albanci	2.884	973
Črnogorci	2.536	884
Makedonci	1.919	468
Madžari	1.208	401
Čehi	1.175	144
Romi	1.105	415
Italijani	(290)	3.340
Slovenci	7.186	3.046
v mestnih naseljih	6.715	2.768
v ostalih naseljih	471	278
Jugoslovani	16.067	8.014
Regionalna pripadnost	1.490	1.649
21.170 Ustave SFRJ	17.023	7.537
Neznano	11.191	3.227

Obsežna in kompleksna problematika, ki izhaja iz novo nastale politične situacije, aktualizira med drugim tudi vprašanje obstoja avtohtonega slovenskega življa s hrvaške ter avtohtonega hrvaškega življa s slovenske strani državne

meje. Vsekakor v tabelah X in X(1) navedene številke o nacionalno opredeljenih Slovencih v obmejnih hrvaških občinah po popisu 1991. (iz sicer že delno opravljene avtoričine obsežnejše raziskave o tej temi), ne morejo - že zaradi njihovega načeloma nezanesljivega izvora - predstavljati še nikakršne merodajne podlage za eventualno sklepanje o avtohtonosti Slovencev na Hrvaškem; v vseh 17 občinah jih je skupaj 14.580, od tega v Zagrebu in Reki 10.232, v ostalih 15 pa 4.348. Za kompetentno, torej multidisciplinarno, raziskavo o tej temi pa ne samo s stališča zgodovinopisja, temveč tudi drugih družboslovnih strok, v danem trenutku in, zdi se, tudi v neposredni prihodnosti zaradi premočnih političnih vplivov objektivno ne more biti ugodnih pogojev. Hkrati ni zanemariti že tolikokrat izkušenega dejstva, ko prav nekatere "znanstvene" in tudi znanstvene raziskave postrežejo z zavajajočimi podatki oziroma implicitno sugerirajo smeri kratkovidnih političnih ukrepov, ali pa lahko povzročijo daljnosežno družbeno škodo celo samo zlorabljene.

Preteklost do v sedanjost

Viri o izseljevanju s slovenskega etničnega ozemlja na področje v 20. stoletju ustanovljene jugoslovanske države se srečujejo predvsem od druge polovice 19. stoletja naprej, a omogočajo spoznanje, da so Kranjci, Štajerci, Primorci že prej, torej še pred končnim izoblikovanjem skupne zavesti o pripadnosti slovenskemu narodu, prihajali v ta prostor tudi živeti. Vsestranska zgodovinopisna raziskava bo ugotavljala konkretne začetke tega izseljevanja, v veliko pomoč pa naj bi ji bili popisi prebivalstva, ki so jih izvajali v habsburški monarhiji že v prvi polovici 19. stoletja. Vlogo zelo pomembnega vira za ugotavljanje slovenske etnične pripadnosti igrajo popisi prebivalstva potem ves čas tudi kasneje, v celem 20. stoletju. S popisnimi podatki sem se se tukaj tudi sama lotila teme o izseljevanju Slovencev v Jugoslavijo (in eventualnega obstoja avtohtonih Slovencev onstran leta 1991 uspostavljene državne meje s Hrvaško), njihovega števila, časa in kraja naselitve. Le nekaj malega je bilo na podlagi predvsem drugih virov in z bolj ilustrativnim namenom zraven omenjenega tudi o tem, kaj so v izvenslovenskem prostoru jugoslovanske države počeli, oz. kaj jih je vodilo s slovenskega etničnega prostora. Iz samih popisov prebivalstva je ostalo o teh Slovencih dosti podatkov, ki bi, ob paralelnih raziskavah še drugih virov, prav tako lahko še precej prispevali k ustvarjanju popolnejše podobe o njih. Začetni pristop v preučevanju "jugoslovanskih" Slovencev pa je, razumljivo, vendar moral poskušati podati najprej odgovore na osnovna vprašanja kot kdaj, koliko in kje so živeli.

Naj zato sklenem s splošnim pregledom absolutnega števila Slovencev v Jugoslaviji, njihovem deležu v etnično opredeljenem delu jugoslovanskega prebivalstva ter njihovem številu v Jugoslaviji izven Slovenije po vseh popisih v celotnem trajanju skupne države.

Tabela XI.: Etnični Slovenci v Jugoslaviji po popisih prebivalstva v 20.stoletju⁷

Etnični Slovenci	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991
absolutno število	1,019.997	1,133.484	1,415.432	1,487.100	1,589.211	1,678.032	1,753.571	1,753.706
delež -%v etnično opredeljenem prebivalstvu Jugoslavije	8,51	8,14	9,0	8,8	8,6	8,2	7,8	-
Število vseh Slovencev v Jugoslaviji brez Slovenije	39.775	55.805	65.283	71.652	66.963	54.003	41.126	35.388

Gibanje števila Slovencev v Jugoslaviji izven Slovenije od tako rekoč začetka do konca trajanja jugoslovanske države si lahko preprosto zamislimo tudi kot grafično krivuljo, ki povzema geometrično razmeroma pravilno obliko loka. Od prvega popisa 1921. preko dveh naslednjih, 1931. in 1948. leta, se število Slovencev približno enakomerno vzpenja ter ob središčnem popisu leta 1953 doseže s številko 71.652 vrh loka, ki potem spet enakomerno a nekoliko bolj strmo pada, še posebej v koordinatah, ki ju predstavljata leti 1971 in 1981, da bi se 1991 spustila na najnižjo, še nižjo točko kot je bila ona, pri kateri je startala 1921.

Sicer pa zadnji popis prebivalstva iz aprila 1991. skorajda še ne sodi v preteklost. Ne samo zato, ker je izvajan že v času razkrajanja Jugoslavije, ki svoje relevantno historične obravnave bržkone ne more doživeti še v tem stoletju, temveč tudi zato, ker ta popis, tudi ko gre za narodnostna vprašanja, enostavno (še) ni v vsakem pogledu končan. Tako so na voljo le "prvi", a kot smo videli, pomanjkljivi rezultati popisa po narodnosti. Brez obdelave in objave končnih rezultatov pa ostaja cilj popisovanja nepopoln.

Povsem drugo in vsekakor pomembnejše vprašanje v zvezi s pričujočo obravnavo Slovencev pa izhaja iz naglega tempa usodnih političnih sprememb v jugoslovanskem prostoru v kratkem popopisnem obdobju. Pogled v sedanjost in bodočnost skozi preteklost ponuja, ob sočasnem vsestranskem spremljanju tudi dejanskih tokov različnega družbenega dogajanja, možnost sorazmerno lahkih sklepanj o perspektivah obstoja slovenskega etničnega elementa na tleh nedavno razpadle jugoslovanske države izven Slovenije, a takšno razmišljanje seveda presega meje tukaj zastavljene naloge.

⁷ Tabela je sestavljena na podlagi že večkrat citiranih objavljenih popisnih podatkov ter, za popis leta 1991, deloma cenitve avtorice.

Summary

SLOVENES ON THE TERRITORY OF YUGOSLAVIA OUTSIDE SLOVENIA ACCORDING TO THE 1921-1991 CENSUSES

Immediately before the dissolution of the Yugoslav state in 1991, on its territory outside Slovenia there lived about 35000 Slovenes, which is about 4000 less than soon after the founding of Yugoslavia at the 1921 census. Their number was the highest at the 1953 census, indicating over 71000 Slovenes. The second part of the 20th century has witnessed a rapid and permanent decline of the number of Slovenes living in Yugoslavia outside Slovenia. Most of them have always been living on the territory of the neighbouring Croatia, according to the last census nearly 2/3 of all Slovenes remaining on the territory of the former Yugoslavia.

All the censuses indicate that Slovenes used to immigrate primarily to the capitals and large towns, old and new industrial and mining centers. In the 20th century, Zagreb, Belgrade, Rijeka, Sarajevo, Split, Pula, Opatija and Novi Sad were each populated by over 1000 Slovenes. According to all the censuses, the highest number of Slovenes lived in Zagreb.

Slovenes as farmers immigrated much less often to the territory of the former Yugoslav state, although they can be traced also in the population censuses of the 19th century. The most important wave of the Slovene agrarian colonization took place immediately after WWII, when more than a hundred of Slovene peasant families were given tillable land in Vojvodine. It is interesting though, that the 1948 census indicated that the 498 Slovenes of the village Gudurica even represented Slovene ethnic majority. Due to different reasons, Slovenes as agrarian colonists did not remain in Vojvodina over a longer period of time.

After the gaining of independence of Slovenia and Croatia, on both sides of the border, there remains a certain Slovene and Croatian national minority respectively, as evident from the 1991 census. The extent of their autochthonousness can, according to the author's conviction, only be a matter of in-depth, manysided scientific research.

Generally speaking, the population censuses should represent only one, although very important aspect of studying of the reality of the Slovene minority outside Slovenia on the territory of the former Yugoslav state. The Slovene minority concerned has never been subject to systematic research and is practically in the phase of being formed in the new political circumstances.